

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

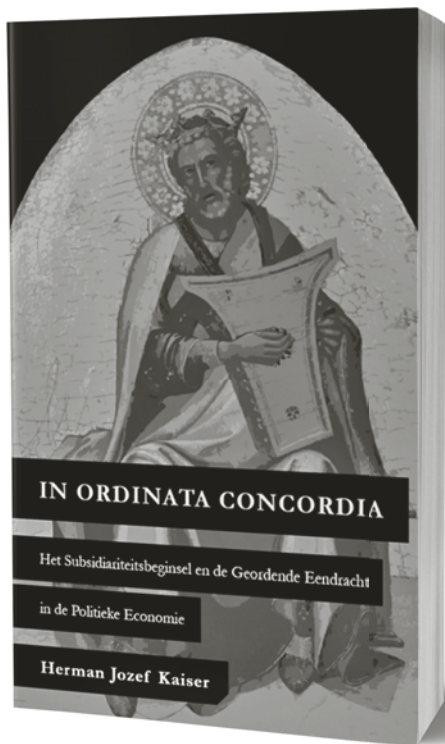
Hang naar nabijheid, houvast en zelf aan het stuur zitten

door Frank van den Heuvel De auteur is maatschappelijk ondernemer en oud-redacteur van *Christen Democratische Verkenningen*.

In mei dit jaar ontstond er ophef over het feit dat in 2024 de nieuwe ‘doorstroomtoets’ voor leerlingen in de laatste klas van de basisschool (ter vervanging van onder andere de Cito-toets) tegelijk met carnaval gepland bleek. Er gingen terechte protesten vanuit Limburg, Brabant en Twente richting Den Haag, maar het ministerie van OCW reageerde dat ‘dit evenement maar verzet moest worden’, waarmee het de discussie op scherp zette.¹ In deze casus komt het proefschrift van Herman Kaiser heel concreet terug. Top-down wordt, zonder afstemming, inleving en overleg met scholen, een datum gelanceerd. Geen Haagse ambtenaar die kon bedenken dat carnaval en doorstroomtoets lastig samengaan en dat carnaval, net als Kerstmis en Sinterklaas, niet te verzetten is. Den Haag gaat voorbij aan tradities, cultuur, regio’s en gemeenschappen van mensen. Daarbij komt dat de doorstroomtoets bij uitstek een uiting is van rationele meetbaarheid op één moment, tegenover het bij de docent aanwezige gevoel over en kennis van de leerling.

Dynamische oplossingsrichting voor theologen, economen en politici

In een uitvoerige analyse en duiding van het subsidiariteitsbeginsel neemt oud-burgemeester, bestuurder en CDA-lid Herman Kaiser ons mee door de geschiedenis van het subsidiariteitsbeginsel; ook beschrijft hij de waarde ervan voor vandaag. De leer van de subsidiariteit benadrukt dat wanneer iets – een activiteit verrichten, een beslissing nemen – gedaan kan worden door een lagere entiteit, deze entiteit de aangewezen is voor deze taak. Of anders gezegd: men moet verantwoordelijkheid laag durven neerleggen bij mensen en hun gemeenschappen. Hierbij is dit beginsel meer dan een non-interventiebeginsel; het is ook een ordeningsbeginsel. Het subsidiariteitsbeginsel is een afwegingsprincipe dat mensen dwingt na te denken over wie wat waar en wanneer doet. Het is – en Kaiser haalt er talloze voorbeelden bij – niet iets wat beperkend moet zijn en een excuus om gebieden af te bakenen en niet verder te kijken dan de eigen gemeenschap. Integendeel. Bij de

Herman Jozef Kaiser

In Ordinata Concordia.

Het Subsidiariteitsbeginsel en de Geordende Eendracht in de Politieke Economie

Open Press Tilburg University | 2023 |

625 pp. | € 39,99 | ISBN 9789403689982

ordering die van onderop begint moet je eveneens steeds kijken of een vraagstuk mogelijk beter opgelost kan worden op een niveau hoger. Kwaliteit, de oplossing en het *bonum commune*, het goede voor de gemeenschap, zijn hierbij leidend, en niet angst, macht of beperking en suboptimaal handelen. Het subsidiariteitsbeginsel is dynamisch en kan in de tijd anders komen te liggen; van starheid is dus geen sprake. Het is een beginsel dat houvast geeft aan politici, juristen, theologen, economen en vele anderen bij het oplossen van hun vraagstukken nu en in de toekomst.

Lijnen van Augustinus naar verzet tegen 'big government'

Kaiser baseert zich hierbij op de uitgebreide werken van kerkvader Augustinus, die met zijn Aardse Stad en Hemelse Stad aangeeft hoe een samenleving kan worden ingericht: hier en met oog voor wat hierna komt. Zonder dat Augustinus expliciet spreekt over het subsidiariteitsbeginsel zelf, komt dit uitgangspunt steeds terug. Het denken langs deze lijn, iteratief, gaat over hobbels, proberen, uitzoeken, teruglopen en weer vooruit. Het is ook het leven van Augustinus zelf, die eerst afdwaalde, maar later weer zijn weg vond en zijn ervaringen en inzichten

deelde. Kaiser beschrijft uitvoerig, een derde deel van het boek, dit denken van Augustinus, die leefde aan het einde van het Romeinse Rijk. Daarna trekt hij de geschiedenis door naar Thomas van Aquino. Deze oervader van het katholiek sociaal denken is dan de middeleeuwse vertegenwoordiger van het subsidiariteitsdenken. In de tweede helft van de negentiende eeuw, vervolgens, zien we het katholiek sociaal denken sterk opkomen via de encyclieken, rondzendbrieven vanuit het Vaticaan, met *Rerum Novarum* (1891) van paus Leo XIII als startpunt. Er is in politiek, economie en samenleving een derde weg nodig tussen hard kapitalisme

Door het hele boek van Kaiser heen klinkt: ‘Overheid, ken je rol!’

en opkomend marxisme. De encycliek *Quadragesimo Anno* van paus Pius XI in 1931, nota bene uitgekomen terwijl Europa slaapwandelen het fascistische tijdperk inging, is dé encycliek van het subsidiariteitsbeginsel. De christendemocratische en zeker de katholieke politieke partijen namen vervolgens het denken over en brachten dit in verzuilend Nederland. Bij het CDA komt het terug in het uitgangspunt ‘gespreide verantwoordelijkheid’, waarbij het ordeningsbeginsel subsidiariteit en het vrijheidsprincipe van de soevereiniteit in eigen kring bij elkaar komen. Kenmerkend voor beide leerstukken is dat de overheid op afstand gehouden moet worden, klein

moet blijven; maar waar ze een rol heeft, speelt ze deze scherp, duidelijk en met publieke gerechtigheid. En dat klinkt door het hele boek van Kaiser heen: ‘Overheid, ken je rol!’ Met een bepaalde blik kan het boekwerk als één aanklacht gezien worden tegen een dominante overheid, zoals we deze vandaag ook zien. Dat neemt overigens niet weg dat de overheid af en toe nodig is. Zeker ook omdat een democratische rechtsstaat en publieke gerechtigheid, met de overheid als hoeder (en zeker niet altijd uitvoerder en bepaler), van belang zijn voor de mensen en het *bonum commune*.

Europa tussen Delors en de Brusselse wet

Kaiser beschrijft de waarde, de weelde, het mooie van drie elementen van het katholiek sociaal denken: personalisme, solidariteit en subsidiariteit.

Personalisme: ieder mens is uniek, heeft zijn kwaliteiten en meerwaarde. Niet als eenzaam individu, maar als mens in relatie tot God, andere mensen en de samenleving.² Mensen samen kunnen elkaar, zonder dat de overheid nodig is, sterker maken en helpen: solidariteit. En dat sterker maken gebeurt primair in het private en maatschappelijke domein. Juist om deze reden zou het CDA zich iedere dag onwennig, vervreemd en gemarginaliseerd moeten voelen in het kabinet dat nu Nederland regeert – een kabinet dat meegaat in iedere wetgevingsreflex, in gestandaardiseerde mallen, in een overdaad aan regels, die ieder initiatief weghalen bij mensen en organisaties. Met als excuus dat er niks mis mag gaan en dat iedere rimpel

en oneffenheid opgepakt, opgelost, gecompenseerd en weggeregeld moet worden door de overheid. Vaak gaat het dan om de nationale overheid, maar deze kiest ook vaak als het makkelijkste excuus dat ‘het moet van Brussel’. Gelukkig schrijft Kaiser ook over de zegeningen van Konrad Adenauer, de Duitse bondskanselier na de oorlog, en de Fransman Jacques Delors, de beste voorzitter van de Europese Commissie die er ooit was. Zij zagen een Duitsland en een Europa voor zich gebaseerd op subsidiariteit. En dan kan er zeker goed op Europees niveau samengewerkt worden, zoals overall grotere verbanden nodig zijn. Maar wel subsidiair opgebouwd, vanuit mensen, gemeenschappen, regio’s en landen. Tot ‘Geordende Eendracht’, zoals Kaiser zelfs in de titel van zijn proefschrift schrijft. Met het Verdrag van Maastricht als belangrijk ijkpunt.

Economische scholen en munitie tegen de libertijnen

Kaiser relateert het subsidiariteitsbeginsel aan de politieke economie. In deze hoofdstukken komt het katholiek sociaal denken in alle opzichten terug. Hij analyseert kort de economen Adam Smith, Arthur Cecil Pigou, Abram Bergson en Walter Eucken, en plaatst deze en hun werken in het kader van zijn eigen verhaal. Steeds komt terug dat een evenwichtige samenleving de juiste balans heeft van gerespecteerde (markt)instituties, economische ontwikkeling en sociale infrastructuur. Hiermee zit Kaiser op de lijn van professor Bas van Bavel, die enkele jaren geleden in zijn boek

The invisible hand? deze gewenste en noodzakelijke balans beschreef aan de hand van opkomende samenlevingen, die bij disbalans in verval geraakten.³ Juist in de economie zijn het subsidiariteitsbeginsel, een gelaagde structuur en personalisme belangrijk. Dit om ongewenste machtsconcentraties en het instrumentalistisch gebruik van mensen door overheden en grote marktpartijen te voorkomen en tegen te gaan. Hierbij is dan niet schaalverkleining het wenselijke alternatief voor schaalvergroting, maar is schaaloptimalisatie, een kwalitatieve benadering, de juiste koers.

Tijdens de promotieplechtigheid werd Kaiser door een van de hoogleraren aangesproken als christendemocraat. Hierop gaf hij terecht aan dat hij in de aula van Tilburg University stond als promovendus en niet als CDA’er. Aan de andere kant geeft Kaiser zoveel wijsheden en handzame richtsnoeren mee dat juist ook onze CDA-politici in Den Haag hier iets mee moeten. Er staan allerlei relevante gedachten en oplossingsrichtingen in voor onze samenleving, economie en politiek van vandaag. En helaas is het dan nóg onbegrijpelijker dat we als CDA in politiek Den Haag zo vaak meegaan met het libertijnse denken van D66 en een deel van de VVD. D66 gelooft heilig in centralisatie, in een top-down Europa, in het oplossen van alles via wet- en regelgeving, in processen en publieke structuren. D66 wil alles wat religie, traditie en afwijkende identiteit bevat wegmasseren, wegduwen en elimineren. Kaiser beschrijft het alternatief, dat ook nog eens een historie heeft én zijn

waarde heeft bewezen. Langs de lijnen van pluriformiteit en mensen. Want dat doet Kaiser ook steeds: een appel op mensen. Had het begrip ‘personalisme’ dan ook moeten terugkomen in de titel? Neen. Wel is de persoon de eerste entiteit die aan bod komt in het subsidiariteitsdenken. En pluriformiteit maakt subsidiariteit sterker, gevarieerder.

Kerkvaders belichamen een waardevolle vooropleiding

Had het proefschrift minder omvangrijk gekund? Jazeker, maar het afgeleverde

ook voor onze raadsleden binnen kleinere gemeenschappen. Daarnaast is het nuttig voor de auteurs van het verkiezingsprogramma voor de Europese verkiezingen volgend jaar. Zij allen moeten het boek lezen, begrijpen en toepassen. Het proefschrift laat zien dat kennis van Augustinus, Thomas van Aquino en vele pausen een goede basis is voor christendemocraten. Het geeft juist ook de relevantie van de christendemocratie aan, die steeds de verbinding of het alternatief is bij bekende drieslagen. De broederschap naast de vrijheid en de gelijkheid. De samenleving tussen markt en overheid. Het alternatief van de dynamische gemeenschap tegenover de law-and-order van een dominante overheid en de kille verzameling van eigenbelangen.

Ik heb weleens gezegd dat we alle wet- en regelgeving in Nederland en Europa zouden kunnen vervangen door de encyclieken van het katholiek sociaal denken. Na lezing van het opus van Kaiser geloof ik nog meer dat dit kan – en wenselijk is.

We zouden al onze wet- en regelgeving kunnen vervangen door de encyclieken van het katholiek sociaal denken

werk is nu een nuttig handboek voor onze politici, en meer nog voor anderen die als bestuurder actief zijn in de samenleving. Het is verplichte kost voor onze bewindslieden, maar zeker

1 Zie bijvoorbeeld: Peter de Graaf, ‘Ministerie plant eindtoets basisscholen tijdens carnaval en suggereert: verplaats carnaval maar’, *de Volkskrant*, 19 mei 2023.

2 Zie Dries Deweer en Steven Van Hecke, *De mens centraal. Essays over het personalisme vandaag en morgen*. Kalmthout: Pelckmans Pro, 2017.

3 Bas van Bavel, *The invisible hand? How market economies have emerged and declined since AD 500*. Oxford: Oxford University Press, 2016.